

ROVARTANI LAPOK

II. kötet.

1885. szeptember.

9. füzet.

A magyarországi hangyaleső-fajok.

I.

Igen sok rovar van ugyan, a melynek rablás, vadászat a kenyere, de kevés vitte még többre a vadászat módját a nyilt támadásnál vagy a lesből való megrohanásnál. Azokat a mesterséges vadász-eszközöket, a melyeknek készítésében és felállításában a pókok vadásznemzetsége olyan nagy művész, a rovaroknál hiába keressük; ezek legfeljebb csak a maguk megvédelmezésében mesterek, vagy pedig csupán ivadékaik érdekében fejtik ki művészi tehetségüket.

Valamivel mégis fejlettebb fokon áll a vadászat módja a reczésszárnyú rovarok rendjébe tartozó Myrmeleonidák vagyis hangyalesők álézáinál. Ezek sem valami művészies fogószerszámot készítenek ugyan, de legalább igen jól értik a vadászó- verem készítését és abban ejtik meg zsákmányukat.

Mindenki, a ki a rovarokat csak némi figyelmére is méltatta, bizonyára ismerni fogja azokat a szabályos tölcséralakú vermeket, melyeket a hangyaleső-álczák maguknak sövények alatt, falak tövében a porban vagy homokban készítenek. *) Keressünk egy hangyát vagy más gyorsan futó rovar, vessük bele egy ilyen tölcsérbe és azonnal szemtanúi lehetünk, hogyan ejti meg prédáját a verem fenékén meghuzódó kis vadász.

Az áldozat alig esett a verembe, megkísérli a menekülést és felfelé mászik a verem oldalán. De nem megy ám ez könnyen! A homoktölcsér meredek oldala nem elég alkalmas a járásra s a menekülni iparkodó szegény rovar a leomló homokkal együtt visszavissza esik. A fenékre hulló homok rögtön figyelmessé teszi az ott tanyázó hangyalesőt és ez is előveszi mesterfogását, hogy verembe esett zsákmánya ki ne menekülhessen. Nem buvik elő ugyan rejtekéből, de alulról homokesőt szór fejével a tölcsér meredek oldalára (18. ábra e), a mi aztán a felfelé kapaszkodó áldozatot a fenékre

*) Gyermekkoromban Szilágymegyében Tasnádon pajtásaimmal játékszernek szedtük össze a hangyaleső-álczákat és »földi bárány«-nak neveztük.

sodorja. Ott azonnal két izmos állkapocs ragadja meg és lehuzza a homokba, melyben még a harcziás hangya is tehetetlen martaléka lesz a győztesnek, pedig a nyílt síkon meglehető diadalmasan megbirkózott volna ellenfelével.

Ha egy ilyen tölcsért a homokkal együtt markunkba veszünk, megtaláljuk benne a tojásdad testű, karcsú derekú, hosszukás nagyfejű és két hosszú erős szívó-állkapocscsal fegyverzett hangyaleső-álczát is (18. ábra *b, c*), mely rákmódjára hátrafelé menve, neki-neki iramodó mozdulatokkal igyekszik ismét a homok közé bujni.

Vigyünk haza néhányat és könnyen figyelemmel kísérhetjük e különös rovar életmódját és átalakulása menetét. Lakását egészen berendeztük, ha egy kis dobozba pár marék finom homokot vetünk; élelemmel is könnyen elláthatjuk, csak dobjunk neki néha egy-egy hangyát, szárnyaitól megfosztott legyet vagy más ilyenforma nagyságú rovarot.

Kissé nehéz megfigyelni azt, hogy hogyan készíti magának az álcza a fogóvermet? mert ezt többnyire éjjel vagy olyankor cselekszi, a mikor teljesen háborítatlanul érzi magát.

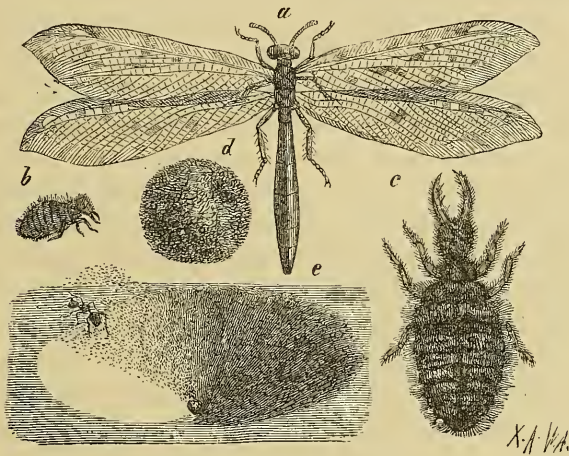
Rákmódjára hátrafelé tartva, neki-neki iramodó mozgások között, legelőször is egy köralakú árkot készít, mely a készítendő tölcsér nagyságának megfelel. E körfordulat közben egyik első lába körül fordul meg, így a kör nem igen nagyobb teste kétszeres hosszánál; azért a fogóverem nagyságából mindig az álcza nagyságára, fejlettségi fokára is következtetést lehet vonni. Most a fogóverem megásása következik, a mit az álcza a legegyszerűbb módon hajt végre; ugyanis első lábaival fejére kaparja a homokot és egy hirtelen fejlődítással úgy kilöki, hogy az 1—2 decziméternyi távolságra is elrepül. E közben folyvást szűkebb csigavonalban a homokba ásván magát, a kör is mindig kisebb lesz, míg végre a homok kihányása után kész a tölcséralakú verem. A mint a hangyaleső-álczza a verem fenekére jutott, oldalt befúrja magát a homokba, úgy hogy csak vízszintesen tartott állkapcsai érnek a tölcsér fenekére. Itt várja aztán példás türelemmel a vadászó-vermébe eső rovarokat.

A hangyaleső-álczza nem táplálkozik kizárólag csak hangyákkal, mint az ember a nevéől gondolná; nem válogat egy cseppet sem a hatalmába esett rovarok között, de mindamellett a folyvást kalandozó hangyák közül rendszeren legtöbbször esik a hangyaleső vermébe. A megfogott áldozat testét nem rágja meg, hanem szívó-állkapcsait belemerítve, nedvét kiszopogatja és azután a kiszivott

hullát a fogóveremből fejével kidobja s ha a verem oldalai valamely erősebb rovarral való küzdelemben netalán elromlottak volna, azokat csakhamar ismét kijavítja.

Ha a hangyaleső-álcza véletlenül olyan helyre építette vermét, a hol nem igen járnak rovarok, akkor előbb szélesebb és nagyobb verem készítésével igyekszik bővebb zsákmányra szert tenni, de ha ez sem használ, akkor elhagyja az alkalmatlan helyet és másutt készít egészen új vermet. Kiválasztott tanyáját különben csak akkor hagyja el végképen, ha szél, eső vagy valamely más körülmény alkalmatlanná teszi további ott tartózkodását.

Ősz vége felé a hangyaleső-álcza mélyebbre fúrja magát a

18. ábra. — A közönséges hangyaleső (*Myrmeleon europaeus* ML.) és átalakulása: *a*, kifejlett rovar; *b*, álcza, oldalvást nézve; *c*, ugyanaz, felülről nézve és nagyítva; *d*, gubó; *e*, fogó-verem, szélén egy menekülni iparkodó hangyával.

homokba és megdermedve tölti a telet. A második évben bővebben táplálkozik és oly gyorsan nő, hogy még egyszer meg kell vedlenie. A második télre még mélyebbre vonul a talajba és másodszer is áttelel; az erre következő tavaszon még egy ideig folytatja előbbi életmódját és végre bebábozódik.

A teljesen kinőtt álcza bebábozódása előtt az alfelénél levő szemölcsökből ragadós nedvet bocsát ki, mely finom fonallá szilárdul, és melylyel homokból és porszemekből gömbölyű gubót fon össze (18. ábra *d*) s abban bábbá válik. Egy-két hónap mulva a báb kirágja a gubót, kimászik a földből, megvedlik és tökéletes ro-

varrá (18. ábra *a*) válik. Ez az utolsó vedlés a szabadban rendszeren este történik, de fogságban nevelt hangyalesők, ha sötétes helyen tartatnak, nappal is kibújnak gubójukból.

A hangyalesőknek kevés fajból álló családja mind ezt az átalakulási folyamatot követi; de az életmódra nézve az egyes nemek és fajok szerint nagy eltérés tapasztalható. A legtipikusabbak a Myrmeleon-nemhez tartozó fajok, melyeknek álczáik fogóvermeket készítenek és csak hátrafelé tudnak járni. Vannak azonban olyan hangyalesők is, melyeknek álczái vermet nem építenek, hanem nyíltan támadják meg áldozataikat. Ilyenek az *Acanthaclisis*, *Formicaleo* és *Dendroleon*-nemek álczái, melyek testalkatukra nézve szintén nagyon hasonlítanak a közönségesen ismert Myrmeleon-álczákhöz, de előre és hátra egyforma könnyűséggel bírnak haladni. Ezek nappalra szintén a földbe ássák magukat, éjjelre azonban a felszínre jönnek és ott folytatják ragadozó életmódjukat. Az összekötő kapcsot e némileg ellentétes életmódot folytató hangyalesők között a *Myrmecaelurus*-nem álczái képezik, melyek már fogóvermet is készítenek, előre és hátra is egyaránt jól tudnak mozogni.

A hangyalesők álczái oly sajátos alakúak s egy részüknek még életmódja is olyan jellemző, hogy másféle rovarok álczáitól első tekintetre megkülönböztethetők. Csakis a hangyalesökhöz legközelebb álló *Ascalaphus*-féléknek vannak még hasonló alakú álczáik, de ezeket az utómellkas és a potroh oldalain kiálló és hosszú merev sertéket viselő bunkós szemölcsökről nem nehéz felismerni.

A hangyaleső-fajok álczái életmódjukban és testük alkotásában olyan feltűnő ismertető jelekkel bírnak, hogy már ezekről is mindig könnyen meg lehet ismerni, hogy melyik fajjal van dolgunk. És ez lényeges előny a rovarászra nézve olyan rovarokkal szemben, melyeknek teljesen kifejlődött alakjaival a szabadban rendszeren ritkábban találkozunk, álczáikat ellenben könnyen és nagy számban gyűjtheti és kevés fáradsággal felnevelheti. Ezért czélszerűnek láttam a hazánkban talált hangyaleső-fajok álczáinak felismerésére egy meghatározó táblázatot állítani össze, melynek segítségével azokat nem lesz nehéz egymástól megkülönböztetni. Ebbe a táblázatba csupán a *Creagris plumbeus* és *Megistopus flavicornis* álczáinak leírását nem vettem fel, mint a melyekről még nem bizonyos, hogy az álczáik gyanánt leírt alakok csakugyan ezekhez a fajokhoz tartoznak-e? Nem vehettem fel a *Myrmecaelurus punctulatus* álczáját sem, mint-hogy az eddig még teljesen ismeretlen.

Táblázat a hangyaleső-álcák felismerésére.

I. Fogótölcsért nem készítenek; előre és hátra egyaránt jól mozognak.

a) **Acanthaclisis occitanica Vill.** Szemdudorodásai középnyag-
ságuak, ferdén lecsapottak; állkapcsai fejénél rövidebbek, rajtuk a
középső fog a leghosszabb, a belső legrövidebb; fejének
előszélén ívalakúan kiálló karély van; tojásdad potrohának utolsó
és utolsóelőtti szelvényén számos tompa, lapos,
rövid tüske van, oldalain pedig sorban álló erős
serték. Feje sárgaszínű, elől barna, középen két széles, hosszú,
fekete folttal, melyek között egy T-alakú folt világos színű marad.
Előmellkasának hátán három sötétes barázda látható, melyeknek
folytatásaként a közép- és hátsó mellkason a potrohon sötétbarna
foltokból álló három soros szalag vonul végig; az egyes potroh-
gyűrűkön ezenkívül barna pontokból álló harántfekvésű sor látható.
Megnő 23—25 mill. hosszúra.

b) **Dendroleon pantherinus Fabr.** A dudorodások, melyeken sze-
mei vannak, rövidek; állkapcsainak 3 foga közül a külső a leghosz-
szabb, a többiek fokozatosan rövidebbek; a potroh utolsó szel-
vénye keskeny kúp alakú, alsó oldalán sem serték, sem
tüskék nincsenek. — Feje vörhenyessárga, első felén X-alakú
jeggyel, hátulsó szélénél pedig hosszában két széles barna folttal;
teste egyébként szürkésbarna, elmosódott foltokkal. Hossza 14,
szélessége $4\frac{1}{2}$ mill. — Az odvas fák belsejében levő porban él.

c) **Formicaleo tetragrammicus Fabr.** Szemdudorodásai
hosszúak, nagyon kiállóak; állkapocsfogai olyanok mint az
előbbi fajnál; hasán az utolsó előtti szelvény végén pedig két
kézalakú lapocská van, melyeknek hátulsó széle 4 egyenlő
nagyságú tompa tüskében végződik, ezenkívül alól
2—4 kicsiny, tompa tüske, kétoldalt pedig két sor
hosszabb erős tüske van. — Fején két, előrészén elmosódott
rajzú fekete szalag foglal helyet, melyek folytatólagosan a mellkas
és a potroh hátán is végig húzódnak; potroha közepén
lánczforma rajzolat vonul végig, ezenkívül minden potroh-
gyűrűjén 8 sötétebb kis pont látható. — Az erdőben vagy fák alatt
száraz földben él, a nélkül hogy fogótölcsért csinálna; járás közben
mindig előre halad, de a földbe hátrafelé tartva ássa be magát.

II. Fogótölcsért készítenek; nagyobb részük csak rákmódjára
hátrafelé halad.

a) **Myrmecaelurus trigrammus Pall.** A szemdudorodások rövidek; az állkapcsokon a második fog a leghosszabb, a legbelső a legrövidebb; a potroh utolsó szelvénye végén két négyujjas kéz idomú lapocska áll ki, oldalán pedig két sor hosszú tüske s alsó felén számos szabálytalanul álló tompa tüske foglal helyet; utolsó előtti szelvényének hasoldalán szintén számos, rendetlenül álló egyforma, tompa tüske van. — Színe vörhenyes-sárga; fejének felső oldalán előlkétkistöjásdad barnafolt van s azok mögött két nagyobb, háromszögletű, hosszukás folt, melyek a fej sötétebb színű széle felé görbülnek; feje alól barnás, ψ -forma világos jeggyel; szemei mögött ezenkívül még egy-egy ferde folt vonul el; állkapcsai viaszsárgák, külső szélük és hegyük sötét barnásveres; potrohát két sor nagyobb és 3–5 sor kisebb barna folt tarkítja; alul mindkétfelől két sor elmosódott barnásfekete folt vonul végig, közepén pedig egy világos színű hosszú szalag, melyből minden szelvényre két nagyobb és egy kisebb folt esik. Hossza 10–15 mill. — Fogótölcseireit a futóhomokban nyílt, védetlen, napsütött helyekre készíti; előre és hátra egyformán jól tud haladni.

b) **Myrmeleon.** Állkapcsain három fog van, melyek előrefelé fokozatosan hosszabbak; utolsó előtti potrohszelvényének hátulsó szélén két kis fog van; utolsó szelvényén nincsenek kézforma lapok, csak két rövid, harántos dudorodás, melyeknek szélén négy tompa fog van, melyek közül a legkülsőbb kétszerte hosszabb a legelsőnél. Csupán csak hátrafelé tudnak haladni.

a) Utolsó potroh-szelvényének alsó oldalán 8–9 rövid tompa tüske van.

Myrmeleon Erberi Brauer. Utolsó potrohgyűrűje hasoldalának a szélén két sor hosszabb, fekete, görbe tüske és két rövid harántos dudorodás van, ez utóbbiak négy tompa tüskével vannak el látva; e szelvény közepén alul 8–10 szabálytalanul elhelyezett rövid, tompa tüske van. Színe halaványsárga; fején felül négy töjás idomú barna folt látható, kettő elől, közel egymáshoz, kettő hátul, egymástól távolabb, nem párhuzamos irányban; alul csupán két kis barna folt van; potrohán három sor nagyobb és hat sor kisebb barna folt, alul pedig négy sor barna folt foglal helyet, melyek között közepén egy szélesebb s oldalt két kisebb sárga csík látható. Hossza 6–11 mill. — Fogótölcserét a nyílt fekvésű futóhomokon, tehát szélről és esőtől nem védett helyeken építi.

β) Utolsó potroh-szelvénye alján csak négy rövid, tompa tüske van.

Myrmeleon europaeus M.-Lachl. Fején felül két különálló tojásdad barna folt s hátul két háromszögű hosszabb folt van, melyek sem az előbbi foltokkal, sem a néha előforduló oldalfoltokkal össze nem függenek, úgy hogy egy keresztalakú világos rajz a foltok között mindig szabadon marad; potroha hátán három sor nagyobb folt és minden gyűrűn keresztben még négy kis folt van; tomporain és lábszárain feketés folt soha sincs. Hossza 13—18 mill. — Fogótölcsérét mindig széltől és esőtől védett helyekre építi.

Myrmeleon formicarius L. Fején a barna foltok egyetlen, hosszukás tojásalakú gyűrűsfolttá olvadnak össze; e folt mindkét felől két ágat bocsát a fej széle felé; tomporain és lábszárain mindig látható egy-két sötétbarna vagy feketés folt. Nagysága az előbbiével megegyezik. — Fogótölcsérét mindig védtelen, szabadabb helyekre készíti.

Biró Lajos.

Rovarokról vett magyar helynevek.

Ismeretes dolog, hogy az őstermeléssel foglalkozó köznép, mely a szabad természettel, úgy szólván, folytonosan érintkezik, sokkal jobban megfigyeli és ismeri a környezetében élő és tenyésző szerves világot, mint a nagy városok falai között lakó néposztályok. A köznépnek eme megfigyelő képessége nem szorítkozik csupán csak a nagyobb vagy feltűnőbb állatokra és növényekre, hanem kiterjed gyakran még az apróbb és jelentéktlenebb fajokra is, kivált ha azok hasznosságukkal, kártételeikkel vagy tömeges megjelenésükkel érdeklődését felkeltik. A magyar nép különösen élénk megfigyelő képességgel bír e tekintetben, a miről legjobban tanuskodhatik az a sokféle magyar elnevezés, szólásmód és közmondás, mely péld. a rovarokra vonatkozik vagy a rovarokról van véve.

Rendkívül érdekes, háládatos és szükséges dolog volna a magyar népies rovarneveknek gondos összegyűjtése és szakszerű tanulmányozása, valamint az idevágó szólásmódoknak és közmondásoknak összeállítása. Az ilyen munka, míg egyfelől lehetővé tenné a magyar tudományos nomenclaturának és terminológiának természetes alapokon való kifejtését, addig másfelől érdekes világot derítene egyszersmind a magyar nép eszejárására, gondolkozásmódjára és észlelő tehetségére.

Hogy a rovarvilág a magyar ember figyelmét már régi időkől fogva csakugyan megragadta, kitűnik már abból is, hogy egyes tősgyökeres magyar családnevek egyenesen rovarokról vannak kölcsönözve. Ilyenek a Bogár, Szunyogh, Sáska, Darázs és Dongó jelenleg is használatban levő családnevek.

Sokkal számosabbak és bizonyítóbbak azonban ezeknél a rovarokról vett magyar helynevek. Az ember nem is sejtene, hogy mennyi sok olyan helység és pusztta van széles Magyarországon, a melynek elnevezésénél egyik-másik rovar vagy rovartermék szolgált alapúl. Az orsz. m. kir. statisztikai hivatal felülőrködése mellett kiadott Helységnévtár segélyével könnyen számbavehetjük mind ezeket a rovar-tani vonatkozású helyneveket.

Maga a rovar szó a nép előtt ismeretlen levén, a helynevekben nem is fordul elő.

A bogár általános gyűjtőnévtől származtak Bogáros (Tórontál), Bogárfalva (Udvarhely), Bogártelke (Kolozs) és Sár-Bogárd (Fehér) községek, valamint Bogaras, Uj-Bogárd, Felső-Bogárd, Közép-Bogárd és Haraszt-Bogárd veszprémmegyei puszták nevei. De azonkívül egyes bogárfajokról is vannak helynevek kölcsönözve. Cserebok somogy megyei pusztta a cserebogárnak ott használt népies elnevezésével esik össze; annak álczáját pedig, mely némely vidéken pata nevet visel, Pata (Somogy és Kolozs), Patafalva (Vas) és Gyöngyös-Pata (Heves) községek, továbbá Pata bihar- és veszprémmegyei puszták és Pataház somogy megyei pusztta juttatják eszünkbe. Nem lehetetlen azonban, hogy az illető helységek és puszták közül egyik vagy másik talán a ló patájáról kapta nevét. A porva (*Dermestes*) Somogy megye Porva falujában van megörökítve, míg a katiczabogár (*Coccinella*) egyik népies nevét Zalamegyében Böde és Bödeháza községek és Bödemajor pusztta viselik.

A lepkék és hernyóik egyáltalában nem lettek arra érdekesítve, hogy községek és puszták keresztelésénél szerepeljenek. Csak három pusztta, Selyemsuk és Selyemmajor Fehérmegyében és Selyemtelek Györmegyében, emlékeztetnek a selyemhernyóra és pilléjére.

A méh és termékei nagyobb számmal fordulnak elő a helynevek között és szintén bizonyítják, hogy milyen ismeretes és elterjedt foglalkozás volt hazánkban a méhészet már a régi időkben is. Méhes (Torda-Aranyos), Méhtelek (Szatmár), Méhkerék (Bihar), Méhi (Gömör) és Méhészke (Abauj-Torna) községek,

nem különben Méhes nevű három puszta Bihar-, Zala- és Somogy-megyében mind erre mutatnak. A méhtermékek ismeretét árulják el Sonkolyos, Vár-Sonkolyos és Mézes községek Bihar-megyében, valamint Lépesfalva Sopronmegyében.

A darázs bizonyára nem mézével, hanem fulánkjával vivta ki magának azt a dicsőséget, hogy a magyar helynevek sorában szerepeljen. Öt község nyerte róla nevét, u. m. Darázs (Baranya és Nyitra), Porpác - Darázs (Vas), Darázi (Hont) és Darázsfalva (Sopron). Békésmegyében egy pusztát, mely Füzes-Gyarmathoz tartozik, Darázs-szigetnek hívják.

A munkás hangyát csak Biharmegyében méltatták arra, hogy róla egy pusztát elnevezzenek; ez Hangyás Mező-Keresztes mellett.

Alkalmasint feltűnően sok légy és bögöly zaklatta hajdanában a legelésző marhákat Zemplénmegyében Legyes-Bénye, illetőleg Pozsonymegyében Bögöly-Patony tájékán; a miről aztán e helységek megfelelő mellékneveiket kaphatták. A szunyogok alkalmatlankodásai már általánosabb figyelmet keltettek országszerte, mert több község és puszta van róluk elkeresztelve. Ilyenek: Szunyogd (Bihar), Szunyogdi (Pozsony), Szunyogszék (Fogaras) és Szunyog-Zavada (Trencsén) községek, továbbá Szunyog (Veszprém, 2-szer), Alsó- és Felső-Szunyog (Pest), Szunyogkút (Nógrád) és Szunyogszeg (Szolnok-Doboka) puszták.*

Hogy a bolha habár csintalan, de azért még sem valami utált és megvetett rovar, legjobban mutatja az, hogy Bolhás somogy megyei és Szilas-Balhás veszprémmegyei községek meg vannak neveikkel elégedve és névváltoztatásért még mai napig sem folyamodtak.

*) Komárom alkalmasint szintén a szunyogokról kapta nevét, mert Komárom valószínűleg a komar (szunyog) szláv szóból származik. Ezt már Grossinger is felemlítette; így: »Comaromium Arx, et Civitas Danubii confluentis intercepta a Culicibus nomen obtinuit, ut voluit Illyricae linguae periti, quibus Culices Komary dicuntur; quamvis alii rectius etymon a Comaris Scythiae populis deducant; plura enim oppida australis Ungariae pari nomine afficiuntur: ut sunt Kis-, Mező, és Homok-Komárom « (Universa Historia Physica Regni Hungariae. IV. p. 172) Nyilván ehhez a névsaládhhoz tartoznak még: Lajos-Komárom (Veszprém), Komárváros (Zala), Komaróc (Abauj-Torna, Sáros és Zemplén), Komarovacz (Pozsega), Alsó- és Felső-Komárnik (Sáros), Komarnicza (Kőrös és gradiskai határkerület), Alsó- és Felső-Komarovo (báni határkerület) és Komárnó (Nyitra).

Nagy szerencse, hogy a pusztító sáskarajok sehol sem szoktak évekig állandó tanyát ütni, és hogy a sáskajárások hajdanában is csak muló csapások voltak. Ebből magyarázható, hogy a sáska helyneveink között szintén csak gyéren fordul elő; csupán csak Alsó- és Felső-Sáska zalamegyei községek és Sáska völgy nógrádmegyei pusztja őrizték meg neveikben talán valami régi sáskajárások emlékét.

A felemásshárnyú rovarok vagyis poloskák közül a közönséges bodobácsot (*Pyrrhocoris apterus*) a Dunántúl némely helyen Boda néven ismerik; ettől származtak nyilván Boda veszprémmegyei pusztja, meg Boda és Fazekas-Boda baranyamegyei községek nevei is.

A pókok egyedül csak a Tamási tolnamegyei községhez tartozó Pókút pusztja nevében szerepelnek.

A százlábuak teljesen hiányzanak; annál bővebben van azonban a magyar helynevek sorozatában a rák képviselve. Egész hosszú sora van a rák szóból származott helyneveknek; ilyenek a következő községek: Rákos (Abauj-Torna, Gömör, Bereg, Szilágy, Sopron és Baranya), Felső-Rákos (Udvarhely), Alsó-Rákos (Nagy-Küküllő), Kis- és Nagy-Rákos (Vas), Aranyos-Rákos (Torda-Aranyos), Csik-Rákos (Csik), Oláh-Rákos (Torda-Aranyos és Alsó-Fehér), Rákos-Csaba, Rákos-Keresztúr és Rákos-Palota (Pest), Rákos-Terebes (Szatmár), Rákospatak (Ugocsa), Rákosd (Vas és Hunyad), Rákosi (Somogy), Rákó (Abauj-Torna és Ung), Kis- és Nagy-Rákó (Turóc), Rakova (Trencsén), Rákócz (Zemplén, Sáros és Hont), Kis- és Nagy-Rákócz (Ugocsa), Rakovacz (Szerém, Kőrös, Varasd és ogulini határkerület), Rakovecz (Varasd), Rakovicz (Nyitra), Rakovicza (Szeben, Temes, Varasd és ogulini határkerület), Kis- és Nagy-Rakovicza és Rakovpotok (Zágráb) stb. Ezekhez csatlakoznak még Rákos borsod- és pozsonymegyei, valamint Rákó és Ráknyi somogymegyei puszták.

A rovarokról vett magyarországi helyneveknek figyelmes áttekintésénél két körülmény bizonyára mindenkinek fel fog tűnni.

Az egyik az, hogy bizonyos általánosan ismert és használt rovarnevek a helynevek között egyáltalában nem szerepelnek; ilyenek: lepke, pille, pillangó, hernyó, tücsök, kabóca, poloska, tetű stb.

A másik feltűnő körülmény pedig az, hogy a rovarokról vett magyar helynevek aránylag legsűrűbben a Dunán túl a Balatontól

keletre és délre fekvő vidéken fordulnak elő; az összes efféle helyneveknek körülbelül egy harmadrésze ugyanis ott található. Vajjon mi lehet ennek az oka? Talán csak nem birt a magyarságnak az a törzse, mely a honfoglaláskor arra a tájakra telepedett és ott később községeket alkotott, kiváló entomológiai hajlamokkal? . . .

Valami határozottabb következtetéseket vonni az itt közölt helynevekből természetesen még nem lehet. Ismerni kellene e célra nemcsak a községek és puszták, hanem egyes határrészek, dülők, dombok, források stb. neveit is, a mennyiben azok rovarokról vannak véve. Behatóbban kellene tanulmányozni egyszersmind a népies rovarneveket, valamint a rovarokra vonatkozó szólásmódokat és közmondásokat. Szükséges volna még nem-magyar (szláv, oláh) származású efféle helyneveinket szintén összegyűjteni és nyelvészeti szempontból megfejteni. Ehhez azonban már sokkal több nyelvészeti ismeret kívántatik, mint a mennyivel egy egyszerű rovarász rendelkezhetik.

Dr. Horváth Géza.

APRÓBB KÖZLEMÉNYEK

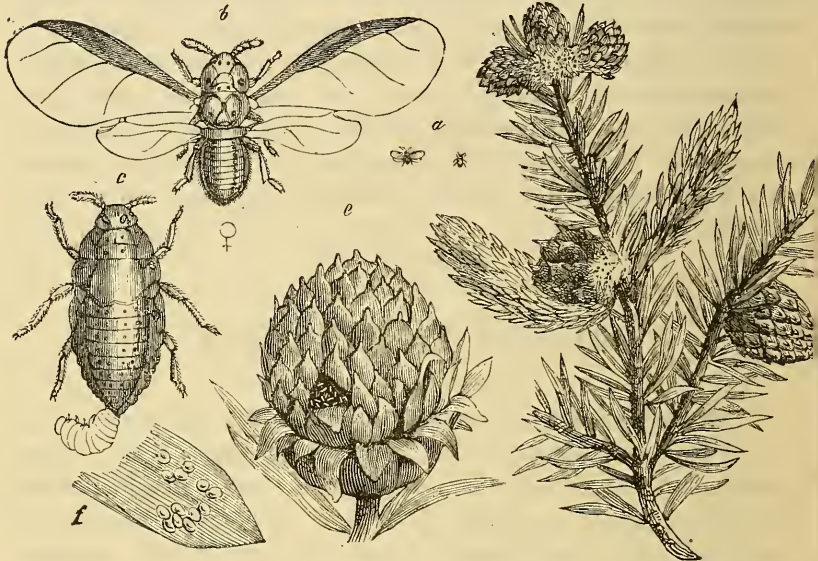
Három nyitramegyei lepkefaj. — A *Deilephila livornica* Esp. nevű ritka esteli pillét ez idén Tavarnokon július végén fogtam alkonyatkor virágokon. Ezenkívül még két olyan lepkefajt, illetőleg hernyóikat voltam szerencsés felfedezni, a melyek Nyitramegye faunájából eddig ismeretlenek voltak. Az egyik a szép oleanderpille (*Deilephila Neri* L.); ennek kifejlett természetes hernyóit augusztus 8-án szintén Tavarnokon a dísnövényként ápolt oleander-cserjén találtam. Még nevezetesebb ennél az *Ocnogyna parasita* Hb., a melynek kifejlett hernyóira június 20-án Ludány község erdőiben a *Hypericum perforatum* növényen akadtam. Ez annál meglepőbb felfedezés, mert e szövőpille hazánkban eddig tudtommal csak Budáról volt ismeretes. F r i v a l d s z k y Imre*) a következőket írta róla:

»Ezen ritka faj hazánknak csaknem kizárólagos sajátja, ennek határain túl eddigelé csak Helvetia Vallis vidékén észleltetett; a budai hegység déli lejtőin, kivált vízmosásos mélyületek széléin, maga a korcs-szárnyú nőstény pille, a földön mászva, nem ritkán

*) Jellemző adatok Magyarország faunájához. Pest, 1865. p. 87.

található; de annál ritkábban látható hímje a szabadban; hernyója hasonló helyeken, apró növényzeten élőszködik, felnevelése azonban igen nehezen sikerül. « *Kelecsényi Károly.*

A magyarországi Chermes-fajokról. — Bizonyára sokaknak feltűntek már a lúczfenyőn (*Abies excelsa*) azok a dió- vagy mogoró-nagyságú kinövések, melyek a fiatal ágakon oly gyakran találhatók, és melyek külsejükre nézve annyira hasonlítanak fenyőtobozokhoz, hogy a növénytanban járatlanok nem egyszer a lúczfenyő

19. ábra. — A lúczfenyőn élő gubacstetvek és gubacsaik : *a*, *Chermes Abietis* L. természetes nagyságban ; *b*, ugyanaz, nagyítva ; *c*, ugyanannak felnőtt álczája, nagyítva, potroha végén nemrég levetett bőrével ; *d*, egy fenyőág, közepe táján a *Ch. Abietis* két gubacsával, csúcsán a *Ch. strobilobius* Kalt. három gubacsával ; *e*, a *Ch. strobilobius* gubacsa, nagyítva és oldalán egy pikkely kitörve, hogy az ott tanyázó rovarokák láthatók legyenek ; *f*, egy fenyőtűre letojt peték, nagyítva.

termésének tartják. Pedig a tobozalakú kinövések — minden rovarász tudja — nem egyebek, mint egy növénytetű-faj, a *Chermes Abietis* L. gubacsai. Ismerjük azoknak keletkezés módját is. A párányi rovar, mely álcaállapotban a fenyőrügyek pikkelyei között teletel át, kora tavasszal bele szúrja a rügybe szipókáját és teljesen kifejlődvén, minden megelőző párosodás nélkül számos petét tojik. A petékből kibuvó fiatal rovarok aztán szintén szivogatni kezdik

a fejlődésnek indult fiatal tülevelek tövét. E közös működés és együttes szivogatás következtében létrejön a tobozalakú gubacs, melynek egyes pikkelyei mögött ugyanannyi üregecske támad. Minden ilyen üregecskében 10—20 fiatal rovar tanyázik és az üregecske falait szivogatva növekedik, míg végre nyárban, mikor a gubacs már keményedni kezd s a pikkelyek kissé szétválnak, a megnőtt rovarok (19. ábra *c*) a támadt hasadékon kimásznak az üregből, vedlenek és szárnyas rovarokká válnak. A szárnyas rovarok (19. ábra *a*, *b*) csakmamar elszélednek és a lúczfenyő tüleveleire tojják parányi petéiket (19. ábra *f*); e petékből még az őszön kibujnak aztán azok az álczák, melyek áttelelvén, a következő tavaszon a gubacsokat hozzák létre. E gubacsok 1—3½ cent. hosszúak, zöldek, néha kissé vörhenyesek és igen finom pehelyzettel vannak borítva; többnyire a fiatal hajtások tövén vagy közepén vannak elhelyezve, úgy, hogy a hajtás még rajtuk túl is folytatódik.

A *Chermes Abietis*, melynek tehát évenként csak két nemzedéke van, t. i. egy szárnyatlan és egy szárnyas, és melynek fejlődési sorozatában a hímek teljesen hiányzanak, hazánkban mindenütt el van terjedve, a hol a lúczfenyő nő; eddig a következő helyekről ismerem: Budapest, Kolozsvár, Tavarna (Zemplén m.), Koritnyicza és Lucski (Liptó m.), Oszadka (Árva m.), Magyar-Óvár és Varasd-Teplicz.

De a lúczfenyőn ezenkívül még egy másik Chermes-faj is él, melyet azonban rendszeren az előbbivel szoktak összezavarni. Ez a *Chermes strobilobius* Kalt. Ennek gubacsai (19. ábra *e*) általában kisebbek, ½—1 cent. hosszúak, szamócza- vagy ananász alakúak, fehéresek, halaványzöldek vagy halaványsárgák, csupaszok és mindig csak a fiatal hajtások csúcsán találhatók. Életmódjára nézve e faj nagyban és egészben megegyezik az előbbivel, de annyiban különbözik, hogy nem egy, hanem két gubacsképző szárnyas nemzedéke van, melyek közül az egyik június közepe táján, a másik (amannak ivadéka) augusztus vége felé hagyja el a gubacsokat. Ez a faj nálunk szintén előfordul; magam Lucski liptómezei fürdő körül és Varasd-Tepliczen találtam, Dr. Entz Géza egyetemi tanár úr pedig Kolozsvárról küldte nekem gubacsait.

A Chermesek közül hazánkban még egy harmadik faj is tenyészik, a *Chermes Laricis* Hart. Ez — mint neve is elárulja — a vörösfenyőn (*Larix europaea*) él, de azon már nem idéz elő semmiféle gubacsokat. A tülevelek a rovar szurása és szivogatása következtében csupán csak megsárgulnak és térdalakban meghajla-

nak. Dr. Entz Géza barátom szives közlése szerint ez a Chermes-faj 1884-ben roppant mennyiségben mutatkozott a kolozsvári muzeumkert vörösfenyőin, a nélkül azonban, hogy azoknak tenyésztésében valami hiba lett volna észrevehető. Ugyanazon évben szintén tömegesen jelent meg e faj Trencsénmegyében Ó-Beszterczén egy 8—10 éves fenyőültetvényben, de itt már némi kárt is okozott s a meglepett fák fejlődésére hátrányos volt. Günther Károly urad. erdőfelügyelő úr értesítése szerint az illető ültetvényben, mely 20% vörösfenyőből és 80% lúczfenyőből áll, a vörösfenyők csúcsai vörhenyes beteg színükkel már távolról feltűntek és egészen kiváltak a különben is alacsonyabb lúczfenyők közül. Tudtommal eddig ez az egyetlen eset, hogy a *Chermes Laricis* valahol tényleg kártékony lett volna.

Dr. Horváth Géza.

KÜLÖNFÉLÉK.

Miniszeri körrendelet a phylloxeraügyben. — A phylloxera-vész a szomszéd Romániában, mint tudjuk, már szintén befészkelte magát, de a román kormány a berni nemzetközi phylloxera-egyezményhez eddig mindamellett még hozzá nem járult és magát az abban a nemzetközi forgalomra nézve megállapított óvrendszabályok megtartására nem kötelezte. Hogy a phylloxera behurcolása Romániából mégis lehetőleg megakadályoztassék, a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszterium legközelebb a következő tilalmi rendeletet adta ki:

Romániából a szőlőtőkék, gyökeres és sima szőlővesszők, szőlőfürt, fák és cserjék, virágok és virághagymák, gumó- és gyök növények, gyümölcs, zöldség és a kertészet minden egyéb termékének, valamint általában mindennemű zöld és száraz növénynek behozatala további rendeletig eltiltatik és csupán gyógyszerészek használatára szánt növények és virágok bevitele engedtetik meg. — Budapest, 1885. évi szeptember hó 21-én. — *Széchenyi*, s. k.

A legrégebbi ásatag rovar. — A föld történelmének egyik legrégebbi korszakából, a szilúrból, szárazföldi állatmaradványokat egész njabbi időkig nem ismertek. A legrégebbi szárazföldi állatok, a melyeknek nyomaira akadtak, a Kanadában New-Brunswick devoni kőzeteiben talált szitakötők, nevezetesen Libellulidák és Sialidák voltak. Nemrég Lindström tanár Gotland szigetének felső-szilúr rétegeiben talált egy jól megmaradt skorpió-lenyomatot, a melynek egész szervezetéből látszik, hogy szárazföldön élt, s ebből egyszersmind az a fontos tény derült ki, hogy szárazföldi állatok a devonnál régebbi földtani korszakban is élhettek. Egy ideig ezt a skorpiót (*Palaeophoneüs nuncius*) tartották a legrégebbi szárazföldi állatnak.

Legujabban Ch. Brongniart a felső-szilúrnál még mélyebb szintben, t. i. a középső-szilúrban akadt szárazföldi állatnak, még pedig valóságos rovarnak a nyomára. Az éjszaki Franciaország Calvados-megyéjében fekvő Jurques középső-szilúri homokkővében találta ugyanis egy rovar szárnyának a lenyomatát, melyen az erzet elég jól és határozottan felismerhető. A 35 mill. hosszú szárnyon kivehető jellemvonásokból Brongniart azt következtetette, hogy annak tulajdonosa a csótánok vagyis Blattidák családjába tartozott; a miért annak a *Palaeoblattina Douvilléi* nevet adta. A konyháinkban és kamráinkban garázdálkodó csótánok tehát egész a felső-szilúr korszakig vezethetők vissza származásukat és valamennyi rovar között a legrégebb családfával dicsekedhetnek.

I R O D A L O M.

Dr. Daday Jenő, Uj állatfajok Budapest édesvizi faunájából. (Természetrzaji Füzetek. IX. p. 127—135, egy táblával.)

A szerző behatóbban megvizsgálván Budapesten a városligeti és az állatkerti tavak alsóbbrendű állatvilágát, czikkében eme vizsgálatainak eredményét közli. A Crustaceák közül 8 olyan fajt talált, mely Budapest faunájából eddig még nem volt ismeretes, és pedig 2 Copepodát és 6 Cladocerát. Ez utóbbiak között legérdekesebbek a *Leptodora hyalina Lilljeb.* és a *Daphnia Schaefferi Baird*, amaz a városligeti, ez az állatkerti tóból.

Franz Friedr. Kohl, Die Gattungen der Sphecinen und die palaearktischen Sphecx-Arten. (Természetrzaji Füzetek. IX. p. 154—207, két táblával.)

A szerző e nagy szorgalommal készült dolgozatában mindenek előtt tüzetes vizsgálat alá veszi és avatott kézzel csoportosítja a Sphecinák alesaládjához tartozó kaparó-darázsok nemeit; ez után a palaearktikus régióban élő Sphecx-fajok analytikus táblázatát állítja össze és azoknak a természet után készült részletes leírásait közli, tisztázza gyakran bonyolódott synonymiájukat és ismerteti földrajzi elterjedésüket. Ez utóbbi adatokból értesülünk, hogy Magyarország területén a következő négy Sphecx-faj tenyészik: *Sphecx subfuscatus Dhlb.*, *albisectus Lep. et Serv.*, *fuscatus Dhlb.* és *maxillosus Fabr.* — A dolgozat végéhez függelékül ama palaearktikus Sphecx-fajoknak eredeti leírásai vannak csatolva, melyeket a szerző természetben nem ismert, s a melyek a hiányos leírások miatt alig vagy épen nem ismerhetők fel.

Biró Lajos, A Keleti-Kárpátok vidékének jellemző rovarfajai. (A magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve. XI. p. 124—132.)

A Kárpátok hegylánczának Sárosmegyétől Máramarosig terjedő éjszakkéleti részében a hegyes vidékeken rendszeren előforduló rovarfajokon kívül még sok olyan faj is tenyészik, mely vagy kizárólag csak ennek a vidéknek a sajátja, vagy pedig összekötő kapcsot képez egyfelől a Magas-Tátra, másfelől az erdélyi havasok faunája között.

A szerző, midőn cikkében e fajokat termőhelyeikkel együtt sorban bemutatja, egyszersmind az éjszakkéleti Kárpátok rovarfaunájának általános jellemzésére is kiterjeszkedik.

L. Lethierry, Description de deux Cicadines nouvelles. (Revue d'Entomologie. IV. p. 111—112.)

A leirt két új kabócza-faj közül az egyik, *Aconura Putoni*, Magyarországból származik, de termőhelye nincsen közelebből megjelölve.

Dr. Franz Löw, Zwei neue Cecidomyia-Arten. (Berlin. Entomolog. Zeitschrift. XXIX. p. 109—112.)

A leirt két gubacslegy közül az egyiket, melyet a szerző *Cecidomyia oleae* névre keresztelt, *Korlevič Antal* gimnáziumi tanár úr Fiume mellett olajfák levelein fedezte fel.

Thalhammer János, Adatok Kalocsa vidéke rovarfaunájának ismeretetéséhez. Kalocsa, 1885.

A 19 lapra terjedő füzet, mely külön lenyomat a kalocsai főgimnázium ez idei értesítőjéből, az Odonota-családot képező szitakötőkkel foglalkozik s a Kalocsa vidékén talált 41 fajnak jegyzékét tartalmazza. Az Odonaták általános jellemzése után közölve vannak benne az egyes alcsaládok, csoportok, nemek és fajok ismertető jelei, úgy hogy e dolgozat a szóban forgó rovarok meghatározására is alkalmas. Ebbeli hasznavehetőségét még inkább emeli a végén közölt analitikus táblázat, mely a tárgyalt nemek könnyű felismerésére szolgál.

Dr. H. Beuthin, Neue Varietäten von Carabus. (Entomolog. Nachrichten. XI. p. 219—220.)

A leirt új fajváltozatok közül kettő, u. m. *Platychrus irregularis* var. *brunnipes* és *Orinocarabus Linnéi* var. *Hopffgartenianus*, hazánk-ból származik. Mind a kettőt *Hopffgarten* báró Fogarasmegyében a kerzesórai üveggyárnál sok példányban gyűjtötte.

Antun Korlevič, Prilozi poznavanju hrvatskih opnokrila. (Izvešće kralj. velike gimnazije na Rieci (Fiume) koncem skolske godine 1884/5. Zagreb, 1885. p. 2—38, egy táblával.)

A szerző eme dolgozatában, mely a fiumei horvát főgimnázium ez idei értesítőjében jelent meg, érdekes adatokat közöl a hártýásszárnyú rovarok ismeretéhez. Dolgozata tulajdonképen három részből áll. Az első részben a hártýásszárnyú rovarok általános orismológiáját vázolja s az egyes jellemző testrészeket rajzban is bemutatja. A második részben bővebben szól a növényevő darázsokról, életmódjukról és osztályozásukról, míg a harmadik részben a Fiume vidékén gyűjtött fajok névjegyzékét és termőhelyeit állítja össze. E szerint Fiume vidékén eddig összesen 118 növényevő darászfaj észleltetett, és pedig 113 levéldarás (Tenthredinida), 2 szalmadarás (Cephida) és 3 fadarás (Siricida).